

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди Соединин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

1925 чылы
Тыва Республикасы

1966 ч.
АВГУСТ
17
СРЕДА
№ 103 (6524).
Өртөз 2 көп.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ АЛДЫГЫ ЧЫЫЖЫНЫҢ ЧЕДИГИ СЕССИЯЗЫ

МОСКВА. (СЭТА). Август 16-да Кремльдин Улуг ордузунга эртенгинин 10 шакта РСФСР-нин Дээди Соединин алдыгы чыыжынын VII сессиязы ажитынган.

Сессиянын эртенги хуралына эштер Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, К. Т. Мазуров, Д. С. Полянский, М. А. Сулов, П. Н. Демичев, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков олурүшкан. Оларны депутаттар чылы-биле уткаан.

Мандат комиссиязынын илеткелинин

соонда депутаттар сессиянын хүн чурумун чангыс үн-биле бадылаан:

1. Көдээ чоннуң культура-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелеринин болгаш албан черлеринин тудунун байдалы болгаш ону улам ынай калбартыр талазы-биле хемчеглерин дугайы.
 2. РСФСР-нин Дээди Соединин Президиумунун Чарлыктарын бадылаары.
- Бир-дугаар айтырыгнын талазы-биле илеткелин РСФСР-нин Министрлер Чөвүлелинин Даргазынын Бирги оралакчызы К. Г. Пысин кылган.

Коммунист болгаш БУДУРУЛГЕ

Мал ажылынын продуктуларын бүдүрерин болгаш белектээрин көзүлдүр дээр чарышты Чөөн Сибирьде бирги чери Тыва АССР ээлеп турар. Ынчаарга бо талазы-биле республиканың районнар арасында чарыштын бирги чери дээр, СЭКП обкомунун, республиканың Министрлер Чөвүлелинин болгаш обкомунун чыыжынын шилчир Кызыл тугу дээр Бий-Хем, Таңды, Улуг-Хем районнарың ажыл-ишчилери онза күменин-ининин аныдааннар. Ун туту ам улуг-хемчилер тудуу турар. Чарыш улам-на күштели берген. «Найрал», «Элегес», «Сүт-Хөл» совхозтар, Бий-Хемде «Искра», Барыш-Хемде «Большевик» колхозтар болгаш өскө-даа ажил-агыйлар бо чарыштын мурнуку одуруунда келгилээн.

Күрүнге дүк сазарының чыл планын Каз-Хем, Улуг-Хем районнар, «УТКА 25 чымы», «Тилеке» совхозтар хуусаа бетинде күөсөдиппинер. Эт сазарының мурнуку одуруунда «Өм» совхоз, дуржулгач станциязы чоруп турар.

Бүдүрүлгелеринин социалисттик чарышынның тилекчилери септелге, алты заводтары болган. Респотбесюктун АТА-зы транспорт организацияларын ашкан. «Кызыл тууг» эргелелинин коллективин тудугуң өскө организацияларын мурнай берген.

Шак мындыг чаагай ажил-характериниң мурнуку одуруунда коммунисттер чоруп, олар ону удурутур турар. Экономиканы хөгжүдери, бүдүрүлгени удурутур саймаларыңдары — бөгүн коммунисттерин, парторганизацияларын ажил-чорудулганың иол болгаш чутула айттары болуп турар. Коммунисттеринин материал-техниктиң баазанын тургузар дээр демисирин, күш-ажылды коммунисттер өзү-биле көрүңге хууза үлөгөр-чүмек болурун, күш-ажылды бүдүрүңүлүп бериңдерин болгаш чаа, депшигел-лик чүүлдерин, чарыштын эгелекчизин болурун партияның көжүгүн бүрүзүңге СЭКП Уставы хүлээдирип турар. Ону ады үнүп, мактадып турар районнарың болгаш коллективтерин, коммунисттерин, удурутучулары организастыг болгаш чедиңиңиниң күөсөдип турары өөрүңүчү.

Коммунисттер — бүдүрүлгени хөгжүдери дээр демиселдин организастыклары. Ажилчын, колхозчу, инженер, агроном болгаш удурутучу коммунисттер буруу болурун политик талазы-биле башкарып, партияның чоруну организастык арга-мергелерге, күш-ажылга көргүзүп турарың көрөңчи ол. Бүдүрүлгеге ажил-характерин байдалы дээр, коллективте күш-ажылды организастыктың болгаш түңгелдери дээр хамынтың мурнука коммунисттер сагыш салып турар черлерде байдалдың экинчи шут-ла испут турары ол. Мурнакчы коллективтер партия организастыклары, коммунисттер ажил-агыйжылары дегин, бергелери анып эртер, четпестерин чайладыр талазы-биле оларга дузалап, бүгү-ле амыктыг чүүлдерин кылып турарлар.

Парторганизациялар политиктиң организастык дүүшкен арга-методтар-биле ажилдап, бүдүрүлгелериниң эки салдарын ижилдер дамчытыр, коллективте организастык болгаш ижилдигин ижилдер дамчытыр чедирип келген. Ындыг төлөздө, наа-даа партияны күштерини шын таарыштыр тургузары, бүдүрүлгенин шийитирип участктарын изегелдиң калдар-биле быжыгалаары, чектерге, бригадаларга, формаларга, участктарга парторганизациялар болгаш парторганизаторлар тургузары, оларны дамчытыр контрольду боттаналары, социалисттик чарышты организастаары — парторганизацияларын, хоороннарың, районнарың чутула хүлээлгези.

Улус ажил-агый планнарын күөсөдирин хандыраары — партия организастыктын, бүдүрүлгелериниң иол сорулгасы. Ынчалза-даа планын камдыг-даа үнө-биле күөсөдип болуу дээни ол эвес. Эвээр чарыгдалдарын удурутур тургаш, нийтиледик эрге-ажыктарыңа эң улуг түңгелдериң чедирип чутула. Бот-орулга-чарыгалыг чорутуу чарыгдалдарын, продукция бүдүрериниң материал, ажил болгаш күш-ажыл чарыгдалдарын эвээрден, ажил-агыйның орулгалыг болуу чорутууң дегиниң беддерин, камналганың чурумун шыңгыс сагырын ажил-агыйжылар болгаш туснай эртенгилер-биле нады коммунисттер чедирип алган турар умурлуг.

Бүдүрүлгени эргелеп-башкарыңа шуут ажилчы чоннарын калбаа-биле кириштериниң хай-ниити хевирлерин — доктаамал бүдүрүлгеге чөвүлел хуралдарын, ажилчын болгаш колхозчулар хуралдарын, районнарың болгаш чорудулганың нийтиледиктерин, экономиктиң аналитик болгаш нормалашканың хай-ниити бирорларын дээр ажил-лаары чутула.

Бүдүрүлгелер айтырыгларын шийтирээринге, коллективтериниң бүгү аныдыралыңа профивел, комсомол организацияларын улуг ролдууг. Партия организастыклары оларның эгелешчилерин өөренип көрүп, деткип, оларга даңып ажилдаар көрөң.

«Кызыл туугуң» казначызы Павел Немец, «Чыраа-Бажы» совхозта чер суггарыччы Куулар Мадырычы, Чөөн-Хемчинте СЭКП-ниң XVII съездин атыг колхозтун хойжуу Оскар-оол Ботзи, Кызылда чөлөкч Иван Иорелин, туугуку Семан Санзан, Бий-Хемин «Кызыл тарачын» колхозунда Дамба Минчичаа ышкы өскө-даа хай-хуи коммунисттер Тезин чурт мактал турар. Коммунисттериниң шак мындыг хууза үлөгөр-чүмек — аажок улуг күш ол. Социалисттик чарышты башкарыры, коммунисттер күш-ажылды шалыпчызы атты чедирип алыры коммунисттер бүдүрүңүң алдарың көрөң. Ынчаарга коммунисттер чарышка канчаар кирип, канчаар ажилдап удурутур, партия организастыктын хүн бүрү хайгаарар, чарышты доктаамал удурутур, хүлээлгелерин күөсөдирин турарыңа таарыкчалыг байдалды тургузар, чарыштын түңгелдерин үргүчү удурутур, чугалажып көрөң, тилекчилерин тодаралар, мурнакчыларын мораль болгаш материал талазы-биле деткип, шаңкаар — бо бүгү болза, административ, профивел, партия организастыкларың нады сагыш салып ажилдаар болуру. Бо талазы-биле ажил Кызылдың туугу, пиво заводтарында, үлөтүрү бүдүрүлгелер комбинатында ая-даа багай. Он коллективтер бүдүрүлгелерин күөсөдирин турар. Он дээр ында коммунисттер, партия организастыклары буруулуг.

«Ажил-агый көрөң — бистик ниити көрөңсиз-тир. Биске ол эң сонундалыг политика-дыр» деп, В. И. Ленин чугалаан. Ынчалза-даа бүдүрүлгени ажил-чорудулганын экинчилерге партияның хоороннары, райкомнары, эге организастыклары болгаш бүгү коммунисттер доктаамал дузалап турар умурлуг.

Планын күөсөткен

Улуг-Хем районун «Күш-ажылдык хосту» колхозунун Хендергениң Улуг-Хемде мал чени белектээр аныктар эвээр 200 тонна сизин белектээр планын бүрүн күөсөткен.

Звонкуң көпзинеңилери Рая Сугдериң, Дагыр-оол Байыр, Аракчаа Сириңмаа, бөдүрүңүчү Монгуш Май-оол олар хүн нормазын доктаамал амыр күөсөдип, мурнакчыларын одуруунга санадып келгенер.

Ында агитхуудустар болгаш көргүзүп сабыралары доктаамал үнүп турар. Звонкуң көжүгүннере ки-но, концерттерин көргүсүлээн.

ДУЖУТ ЧААГАЙ-ЧИДИРИГ ЧОККА АЖААП АЛЫР

Суггарыг тараагы, сугатчы Сарыглар Сайын-Белек болгаш өскөдириниң да, тракторлар башкарган механизатор эрлериниң даа кылган чакы ажил-иштинин түңгелди кестүп келген. Четпелде чыл арбайын, алдын-сарыг далай ышкы кымыз-тасты кижжи көргөш, магадлар.

900 гектар сугатчыг тараалар, он иштинде 540 га кымыз-таст, 250 га арбай тергил-не үн-ген. Олар ам былык агадээн. Ылангы Кара-Дөң-де кымыз-тасты өлүмү онза чаагай, арбай баа ыныг. Бо чылын салбыр гектардан 12—14—18 центнер тарааны алдырыңа бүрүн бүдүрүлгел.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Совет Эвкалидин Коммунисттик партия-зынын XXIII съездинин шийтирлерин-биле холбаштыр Иркутск областың ажил-чы чоннар депутаттарынын чер-чер Советтеринин ажилыга демократтыг принциптерин сагып турарың дугайыңа айтырыгын РСФСР-нин Дээди Соединин Президиумун хуралыга көргөн.

Чер-чер Советтеринин ажилын улам ынай экижилдеринге, оларын ажил-чорудулганын саймаларыңдарыңа, чон-биле хайылаанын быжыгалаарыңа чутулган чамлык хемчеглерин ажилчы чоннар депутаттарынын область Соедининиң үсүмөк ап келгенин ол хуралга демдээлэ. Хей-ниитиниң 240 муң чыгым активчилерин каттыштырган бот-ажыл-чорудулгалыг организацияларын ажилы элээн экижил. Социал-культура тургузушкунуң, чаагайжылыганын болгаш чоннуң амыдырал хандырылганын элээн хай айтырыгларын хуралга көргөн.

Хей урулгалыг бөлүк келерин «Илеңи алдары» орденнер-биле болгаш «Илеңи медалы» медалдар-биле шаңкала.

Ынчалза-даа хай чүүлдер чедир кылдырмай турар. Иркутск областың ажилчы чоннар депутаттарының Советтеринин ажилыга эң улуг четпестер бар. Россия Федерациязынын Дээди Соединин Президиумун хурал алган доктаалында ол четпестерин эң дүргөн чайлазырын хемчеглери тодаргайластыган.

Медицина ажилчыларыңа, башкыларга, театр болгаш кино артистеринге, эртем болгаш техника ажилчыларыңа РСФСР-нин хундулут аттарын тыгыр дугайыңа, элээн хай кижилерин Хундулут бижиктер-биле шаңкаар дугайыңа доктаалдары Россия Федерациязынын Дээди Соединин Президиуму баа хүлээн алган.

Хей урулгалыг бөлүк келерин «Илеңи алдары» орденнер-биле болгаш «Илеңи медалы» медалдар-биле шаңкала.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Агаар транспорту-биле пассажирлер сөөртүр талазы-биле чеди чыл планынын оналгаларын чедиңиңиниң күөсөдирин дээр, үлөс ажил-агыйыңа эң улуг чүүлү чээ техника-зын шийтгелди алганы дээр ССРЭ-нин Хамааты эң улуг министрствотун бүдүрүлгелеринин болгаш организацияларын хай бөлүк ужулукчуларын, шугунарнарын, инженер-техниктерин ажилчыларын, ажилчыларын баа алган-лаакчыларын ССРЭ-нин Дээди Соединин Президиуму бч чылын август 15-те үнген Чарытын эвээр ССРЭ-нин эргелери болгаш медалдары-биле шаңкала.

Агаар транспорту-биле пассажирлер сөөртүр талазы-биле чеди чыл планынын оналгаларын «күөсөдиринге» шийтгелди чедиңиңиниң дээр, чүртүм үлөс ажил-агыйыңа эң улуг чүүлү ажилыңа болгаш эң улуг чүүлү чээ техника-зын шийтгелди алганы дээр ССРЭ-нин Хамааты эң улуг министрствотун бүдүрүлгелеринин болгаш организацияларын хай бөлүк ужулукчуларын, шугунарнарын, инженер-техниктерин ажилчыларын, ажилчыларын баа алган-лаакчыларын ССРЭ-нин Дээди Соединин Президиуму бч чылын август 15-те үнген Чарытын эвээр ССРЭ-нин эргелери болгаш медалдары-биле шаңкала.

ССРЭ-нин Дээди Соединин Президиуму «Машина туугу-жунуң хуну» деп байырлаан доктаалды тургускан. «Машина туугу-жунуң хуну» чыл бүгү сентябрьның сөөлү көрсөңгөндө байырлап демдээлэ. (СЭТА)

ХҮННҮҢ ШАЛЫПЧЫ ФРОНТУЗУНДА

— Мал чени хай болуру болза, надыкы кымыз хүр ажаар — деп, «Ме-жегей» совхозтун ажил-ишчилери чугалажып турар. Оларнын сөзү ажил-хөргө-биле карышпай турар. Сизин кезилдеңде бүгү ажилдар механизастыгын болгаш үжүктел чок. Сарааттар шыналарда чымакчалыр тургустуңан.

Бо ажилга малайы А. Орешков, Н. Мельников, А. Андреев, А. Мартынов олар онза шыгараалар. ЧУРУКТА: М. Ивановтун агрегатынын сизини көпөдөп турары.

— Мал чени хай болуру болза, надыкы кымыз хүр ажаар — деп, «Ме-жегей» совхозтун ажил-ишчилери чугалажып турар. Оларнын сөзү ажил-хөргө-биле карышпай турар. Сизин кезилдеңде бүгү ажилдар механизастыгын болгаш үжүктел чок. Сарааттар шыналарда чымакчалыр тургустуңан.

Бо ажилга малайы А. Орешков, Н. Мельников, А. Андреев, А. Мартынов олар онза шыгараалар. ЧУРУКТА: М. Ивановтун агрегатынын сизини көпөдөп турары.

А. ДОПЧАА. Фотограф С. ФЕОКТИСТОВУУ.

Ажаап алышкыңа белеткел кандыгыл?

Мырнай чокта чаа ажилчы чоннар депутаттарынын Улуг-Хем районнарыңа келгилээн. Унчүкү-нүг хуралы Жалаан атыг колхозтун төвөгү болуп, алаа тараа ажаап алышкыңа белеткел дугайыңа колхоз даргазы эң дүргөн-Сереңин илеткелин алыңаан. Бо хуралга чү илерээң?

Колхозтун баштаар чери болгаш мында парторг бо талазы-биле элээн ажилдарын кылган. Ажилчын планын, агрегаттар шийткешининиң планнарын, графиктерин, маршруттары ажилдап кылган болгаш ону механизаторларын хуралыга таңыштырып, бадылаан. Ажаап алышкыңа уездине кижилерин материалдыг сорууттарыңа холбашкан хемчеглерин ажилдап кылган, ол чү дээр: ажаап алышкыңа шалыпчы баштайгы 10 хунууда тараа ажаап алышкыңа планын сан-лаа, шыңар-лаа талазы-биле күөсөткөндө, чийээлээр, комбайнерге төлө-уруттар асына айткан.

Алдынган бо бүгү хемчеглер эки-лерин. Мындыг болжажык ажаап алышкыңа белеткелниң талазы-биле колхозта, четпестер көчүзү хай. Кол четпес чүве — комбайнардын септелген ам-лаа бүрүн доозула-нында. Бо талазы-биле аны-бүр чыдактар чугалаар чүүлдер бар. Он туржук, колхозчу бо чылын сар-лып алган үн чак комбайнардын чамлык кезектери чок болган, оларын сөөртүп өккөп турар үе кезектер шыңжаа чамлык хазаржактар орук-ка чиккен ажиңи турар. Ол хирезин-де-ле колхозтун баштаар чери-даа,

Күүсөм хуралыңдан репортаж

районда «Сельхозтехника» чери-даа хемчегин амыгаша чедир албаан. Комбайнар чедиппес хире, он ужурунда бир комбайн-биле 320 гектар черин таразын ажаары оналттып турар.

Механизатор кадрларын билиниң кайы хире бычыктын талазы эки билинмес. Колхозтун төл шаны бүрүн арылаткычан — турган. Механизаторларын чүрттаар черлерин, малайы ак чорганнар-биле хандыраарын айттары — шийтир-леттинген. Мында эмнеде? салбыр механизаторларын апчечалар-биле хандыраар хемчегини ам-лаа албаан.

Санап берген өшкөр бо бүгүтүн дугайын хамарышкан кижилерин айттырга, хамарышкан чүве чок, алаа-ла чүтү бүрү чылдаганыңар чутулап туруп берилер.

Көсү агитация талазы-биле бай-лаа ам-лаа багай болгаш бот-тымыр уран чүтү бөлүгүлериңиң кир-жикчилери дүжүт ажаап алышкыңа концерт көргүзүлери-биле хандыраарга четпес белеткелди албаан.

Күүсөмүң кешитинери боттарыңиң саналдарыңа бо бүгү четпестерин тодаргай-биле айткылаан, ажаап алышкыңа белеткел талазы-биле байдалды дон-дотар экижил хемчеглерин алдыр колхозтук баштаар чериниң шыгыг негээр бол-гаш аң кыска хуусаа чорутар чө-чөкчөйни мөңдээрин айткан.

С. САЛЧАН. «Шынык» көрө.

Хожудаашкын турбазын Аңгылап ажаап кирипкен

Бо хунерде дүжүт ажаап алышкыңа болгаш сизин кезилдеңи — иңи чутула кампанын калсырдым берген. Каз-Хем, Таңды районнарын элээн каш ажил-агыйларыңа арбайын, кыдыл-тастың болгаш өскө-даа кустурааларын аңгылап кезилдеңи агай берген.

Бо күш-ажылчы хунерде чер болгаш мал ажылынын ажил-ишчилери кыска мал чедиппес дүжүтүлгөш болган. Бо чылым август 15-ке чедип республиканың колхозтары болгаш совхозтары сизин белеткелниң планын 33 хуу күөсөткен. Таңды район мал чени белеткээр планын 45, Өвүр-42, Улуг-Хем — 37 хуу күөсөткен. Бо чылын «Ме-жегей» совхозтун ажил-ишчилери мал чедиппес белеткелниң организастыг чорутуу, планын 79,6 хуу күөсөткен. Тыванын «көзү ажил-агый дуржула станциязын», «Элегес», «Найрал», «УТКА 25 чымы», «Шы-видит», «Көк-Тей» совхозтарын кол-лективтер бо ажилды баа эки чорутуп турар. Бо ажил-агыйлар бар техникасын сизин кезилдеңи хандырап туруп, күш-ажылды шын түнүп, эвээр, бригада бүрүзүңе тодаргай планын берип, беш хонгаш-ла чарыштын түңгелди удурутур турар. Сизин шийтеринге сөзүлөөлөр ажил-дап, авто-жаккалар, алаа доктаамал кээп, лекция, беседалар болуп турар. Ынчангыңа малга кышкы үеде четчир чен-суруну белеткээр ажил организастыг өрттөн келген.

Ынчалза-даа чер бүрүзүңе бо ажил чогур деңгеле тургустуңаан. Эриң, Тес-Хем, Бай-Тайга. Барыш-Хемчик районнар мал чени белеткээр планынын чүтлө 14—19 хууу күөсөткен, а ол районнар өскө районнарын мурнай сизин кезилдеңи киргенер болгай. Эриң район дүдүн чартык аянын дүргү-зүңда чүтлө 1338 тонна сизини бөлү-дү, а планы 7055 тонна. Таңды, Каз-Хем районнар дузалаптар боор деп бодавайн, а боттарынын күжүн бо районнар кааңа болуу чогур-биле сизин кезилдеңи организастык чорутуу — деп айтырып тургусту-нуп келер. Оларнын шыналарыңа чөчүк болгаш тарыпал сизинер те-рик үнген. Тес-Хем районда бар си-

ген кээр 65 машиналарын чүтлө 28-ли, 28 гайлдериниң чүтлө 8-ли ажилдап турар. Техниканы бүдүрү-чүтүп ажилыңа баа дегин багай тургустуңан. «Ол-ла-районун «Чо-тура» колхозта ИТ-20 деп трактор чүтлө чыгыс акт грабл сөөртүп-алан» чоруп турар. Кестинген сизини кайы хаманчак хөдөөнөп турар, ону сарааттап тургаш хай сизиниң черге арттырып каар. Колхозта чече сизин белеткелтиңини сизиниң боттары белин билбес. Ишти брига-дамык болгаш бир кижиниң кыдыр чикчк нормалы тургустуңаан. Хүн бүрдү чече сизин кестингенин хем-чөөр хаман чок, беш хонгаша белин аяно, бригада чече сизин кы-ганы билинмес болуру. Социалисттик чарыш деп чүвөңиң сураа белин чок, хана солдунар үнөмү турар. Сизиниң чилер 12—14 км черге барып чөм-чөлү, 2—3 шак ажил, үнөмүг уени хай эрткирип турар, эртенгенин 10—11 шак уездине ажилдап киртип, хундускуну 5—6 шак уездине та-рап чангылап келер.

Районунд кээ ажил-агый бүдү-рүлгеге эргелелинин наадылгы эң Сарыглар, эргелелдин тускай эртен-гилерин илгид байлазды билп тур-ла-а, ажилды баа эге организастаары-ның талазы-биле чогур хемчеглерин албай келген.

Көдээ ажил-агый бүдүрүлгеге эрге-лел ажил-агыйларын удурутучу-лары-биле кады эвээр, бригада бүрү-зүңү кылаа чогур ажилын план-на, ону кийи бүрүзүңе чедир удурутур. Сизин кезилдеңи ша-нал-мактал ажилын чорутары чуту-ла. Эвээрлар, бригадалар, түс-түс кижилер араның социалисттик чарышты калбартып, хүн бүрдү кы-ган ажилдың түнелин удурутур, сизиниң булурчутуң ажилла-рыңа таарыкчалыг байдалдарын тургузары чутула. Бо чутула ажил-дан ким-даа жоорулук турбас ужу-дугу. Күш-ажылды шын организастап тургаш, илгилениң малга чөчүр чөм-суруну белеткээр сизиниң эвээр, бригада, ажил-агый бүрүзүңү он чутула сорулганыңың бээрин.

М. ХАЗБУЛАТОВ, Тыва АССР-нин көдээ ажил-агый министринин оралакчызы.

ХУНДУТКЕЛ

Чөрбө алдым квартал. Мында узат чуртталга бажынынын алак-кы кадында чаа аш-чөм магазин ачылган. Оң чырыктыланган дегем узат шил сонгалары, орай кежөө аныз-бүрү өңдөр-биле чайыналдыр чырып келир оттары кичиник кичээлгеини ала-чайгаар-ла хаара түдүп, сонугаалып келир. Оң иштинче кире бөөрге, мырнайагы. Аш-чөм буруу тус-тус бөлүктөп каан. Таарымчалык чүө чүл дээрле, салым алыкчыларга өңтүг, дүргөн болуп дөш, мида бүтүлө чүөни баш бурунгаар дөңдөлөп, граммалаш, сазын каптарда бөлөт-көңү болуп. Оң-даа өөрүшкүлү, кичиник тура-соруун хайныктырып келир чүө — мида өңдөлө-өңдөлө аажы-чан-биле ачылган туурас салымчалык-дыр.

— Силерге чүү дерек ирги?
— Ол чүдүлөр дүү ол дегилерде.
— Күзөңнөр-биле, шилеп алыр шаңар-биле аң көрүрө, бүтүлө аш-чөм долгандыр көстүп туру — деп, мида ачылган туурас анык салымчалык кыстар келген салым алыкчыларым ол-бо дегилердеже чалаан туурар.

Магазинге кире дүжүп келгем, бичин каа-ла мый-бөөр оварымчалык көрүп турарга, мида ачылган туурас салымчалык салым алыкчыларга кичээлгеини кайтам-чык. Аш-чөмнүн дүргөн саарыла-зын, кыкка калдык чүдүлөр дерек апарымын иштин байдалын Полина Борисовна Бикова доктаамал хай-гаарар туурар.

— Полина Борисовна, эртин иштин салымчалыктын бодон көөрүскө, дүш сонда дорган төсөөр шыккан-тыр.

— Полина Борисовна, бо кежөө коллективтин-биле кинодан көөр бис бе?

Салымчалык кыстар капсар шаңтарынын үзүндө мидагы аныктык хей-ле айтырыгым эш Биковага салым, ову долгандыр үгөп-ле келир-лер.

Бо алды анык кыстар-биле коммунист Бикова он айнын дүргөтүндө кады ачылган келген. Ол үнөң иштинде «Чалым назым» магазинин бо бичин коллективни ай, квартал планын үргүлүч ачыр күтүсөдүп келген.

Мөгө-шымырак мага-бөттүг, эрес-шооалан карактарым ол угбай сандайга олурупкам, хөгүлү-биле каттырышкан, чугаалашкан кыстары чөрлө ыныг чаны-биле хуумуруй аарак көрүп олургуздар. Оң чөрлө аажымы мыныг — арындан чыгып хуумуруй мараар эвес.

Салым алыкчы-даа, оң кады ачылган туурас өөрү-даа айтырып азы дилер кылдымга, оңу чөрлө кичээлгеини салымчалык эрттирбес.

Полина Борисовна хуумуруй аарак боданын орган. «Салым алыкчыларын пегедесин бүтү тала-биле канчал эки хандырып болуру? Аш-чөм саарылганын ай, квартал планын ачыр күтүсөдүп алдырым калдык артарды барыл?» дөң бөдөлдөр дөңдүлү-ла турган.

Эш Бикова ам салым алыкчыга 28 чылдын нуурунда ачылган келген. Оң арта-мергежи, дүргүлгө-зын узат. Мынчанга анык салымчалык кыстар чүпү сонугаар-дыр, азы ачылган кымып турган чүпү бөлөң бөлү-дыр, олар дорган-ла боттары-нч ол боттыгында баярнын чыл-далым-даа мида.

Ажыма шаты төнгөн. Салымчалык кыстар боттары-ла чалым чөргө чыгып келгенер. Секциялык өргө-лекчин Бикова аныктыктын өргө-лөр көргүлөш, чугаалаан.

— Бо магазинге ачылда-ла не-деля кире болуусу. Аш-чөм буру-еңу салым алыкчылар хостуу-биле шилеп ап тур.

— Салым алыкчыларга бистин магазинис терини-не өңдүр — деп, салымчалык кыстарым бирээң чугаалай-дыр.

— Ол чөрлө шын, урутлар. Бистин кол-ла сорулгамс — салым алыкчыларга кичээлгеини болуу-с.

вус болур — деп, Полина Борисовна сеткил ханып чугаалады.

Ак-ак халаттарым анык салымчалык кыстар бот-боттарынын ары-нарычте көрүп каап, дүргүлгалыг угбазымын сөзүп бирден бирээ чокка дымнап органнар.

— Мен силерини шунтуларын көчүт эки билер мен. Силер мени база — деп, Бикова узат илгелдин сестерини чугаалап орган. — Экин-нер Ирина Болотты көрдүр даан. Ак-сеткилди, кызымак күш-ажыл-чы боорга, чон ону үнөлөп тур. Совет кооператорлар хуумура Ирина-мыс Тыва АССР-нин Дээди Советини Хуумура бажы-биле шаңнат-канынча херечи болуусу. Ол дөргө бистин шунтуусуна өөрүшкүсө, чедикшикенин шыкажыл. Силер шунтуулар эки ачылган туурас силер, урутлар. Шынчы ак-сеткил-биле ам-да эки ачылдаалынар, кыстар.

Ол шын. Чалым грамм-даа чет-пес кылдыр килдээр болза, чалым көпөк-даа ачыр алдыр болза, ол салымчалык нуурунча канчал-даа таарымчалык. Полина Борисовна аныктыктын олче узат кичээлгеини салым турарынын ужуру ол. Кыска-мыс чугаалаарга бо коммунисттик уруткан салымчалык чалым эл-сеткилди, ачылган дөңдүлү-ла кы-зымак ачылдыр. Саанашым, реви-ни болган саймында-ла, бүтү чүө көчүт эки түнөлдүг болуп турар.

Бичин өргөлткөн. Полина Борисовна болуучу хуумуруй турар болу-чун дугайын чымы-биле чугаалап олур.

— Коммунист болганымда, бүтүлө чүө дөш хариысалгалыг болу-рум албан болуп ужурут. Силер бо аныктыктын көрүп туру силер. Оларын өргө-бөдөн шымыра-тыр. Мынчалда-да ачылган мергежил та-лазы-биле чөртү өтүп өрүлөр. Ачылган-даа турган, бажыным-даа чөдө бергем, оларын ачыл, ачылдырым дугайын бо-ла бодон көөр мен. Олар хостуу шаңтары, культуруту дымнагызын канчаар

эрттирип турар ирги дөргөн үргү-лүч сонугаар туурас мен. Ачыл-даалары аки-дир. Кичи сеткилин чөрлө хомудатпас... Биче сеткилин ол хире.

Чугаа узуктели хона берди. Оң хевирин бөдөл көөрүмгө, хайныккан бөдөдөн дүштүр чымы орай хевир-лиг. Оң сонда мынча дей-дир:

— Мен бөдөл көөрүмгө, бис ам коммунисттик күш-ажылдык шалым-чылары деп белик ат дөш демисе-жир үнөс келген боор. Бо дугайын Кызылтортуу партия организация-зынын секретары эш Казанцев-биле чугаалажып, сүмөлөжип көөр-дүр — дөш, хөгүлү хуумуруй. — Бистин мурунуста бир чугула сорулга ол. Коммунисттик дүү-биле ачылган, чурттал, өөрениринге мээң аныкта-рым чөрлө күзөлдүлөр.

Полина Борисовна Бикова Тывага 1949 чылда келген. Ол болуучу мер-геленин айы-биле №1 үлөштүр-бараан магазининге баштай салым-чалып кирген. Дөрт чылдын дүргүндө ол эң-ле кызымак ачылдаш, кады ачылган туурас эш-өөрүнүн хууду-келди чөдөп алган. Мынчанга оң коллективни биче сеткилди, ачыл-гыш ол кичиник магазинини дирек-торуга дөңдөштөң. Бо ачылга ол ба-за-ла талентини көргүскөн.

Эш Бикова Кызылдың алаан хай магазинини эрттирип ачылдылар. Ол барган-на ачылган мактадып болу-чун.

Кызылтортуу партия эге органи-зациянын секретары Александр Павлович Казанцев коммунист Бико-валын дугайында мынчаар чуга-лаар:

— Полина Борисовна шына-ла ачыл-гыш кичи. Салым ачылгынын талазы-биле өң билди-ла, мерге-жил-даа бедик. Кады ачылган ту-рар өөрүмгө ол эңил-ээлек, олар-га салым чөвөчөл. Болуучу билин доктаамал бедик чөртүр. Бис аңаа чөртөөлөрүм бис.

Х. ОЯН-ООЛ.

Улан-Удэден Баруун хоорайга чедир үш күс километр дүртүгө дыка эки орукт кылган, мында тайга хемнери келдирип көөрүлгөргө база тут-кулаан.

ЧУРУКТА: Турка хемни келдирип чаа көвү-руг. Фото М. МИНЕЕВТИИ. (СЭТА-ның фотокорреспондент).

Ажыы-биле чугаалаайын

Көдө ажы-агыйым улам-на кө-дүрө, малдын баш саанын өстүрө, оң продуктуту чөртү бөдөңкөш, чуртка көдө ажы-агыйын чинк ер-тектик продукциязын бөдөңкөш тала-зы-биле СЭКП-нин XXIII съездинини шунтирлеринде узат болган хариы-салгалыг сорулгалар салдымга. Мал аажымын саймалар дугайында пар-тиянын эңис сорулгаларын амыд-ралга чедикшикенин ботандырып малчындардан, эң ылангы кадарчы-лардан узат-биле хамааржы.

Каларчы кичи болганымда бөдү-нүн аажымыда четпестерин, колхоз баштаар черинин, оң мал аажымын талазы-биле тускай эртемчилерини удуруттулганын, организациячты чөртү-ла узат четпестерини нөмүктүлгө, чылдын эш-өөрүмгө салын дүштүр аажы-биле, ак-кара чокка чугаалаар бодон мен. Көдө ажы-агыйын сай-малар дугайында Коммунисттик пар-тиянын, Совет чазыкты сөөлүг чы-ка чылдарда ап келген хемчеглери бистин колхоз-ботанамын турары хо-мудангыч.

Сес чыл иштинде иштинини ма-нын кадарып, оң сөөлүг дөрт чы-лында аңгыг уксалыг өшкүлөр мал-ла келдин. Ам мээң кодымда 515 баш өшкү бар. Мал чөмн чөдөңгө-биле бөдөңкөш, өдөк-кыштагы өңгө-лөп, сөптөп алырга мал кыштан хур акар, чаш төл менди, продукция эл-бекшидиг болуру кичи бөдөңкөш билидигир. Чалым сөмүрткө бөдө-ңкө чөдөн эвээр. Өшкү кадарчызын-га киреринини мурунда чылдарда кой кадарып чөртүм, шынып чуга-лаар мен, кызып ачылган чөртөш, колхоз баштаар черини, мал аажы-мын тускай эртемчилерини уду-рутла дузалымчы-биле эки түнөлдүг черини чөдөп ол, хазыктын мактал шаңалым-даа четтирип чөртүм. Сөө-лү ийи чылда көргүзүлгөм дыка куд, социалисттик чарыкша алган хууларгер хамаан чок, колхозтун планын сорулгалары күтүстөткөм.

жаанга чинчээр корпус, ий-ийи кат уздуу корпустар, столо-ваалыг клуб, чуртталганын 8—12 квартиралыг 8 бажыны, култура-амыралдык болган администрация черинин бажыны-ры тургустунар. Чөөк казынында кырыл мыйтарлыг тайгаларга кижилер кылаштар асфальтыг оруктардыг паркты кылдыр. Ол үеде транспорттун алымын үзө шунтирлөң турар — деп, И. Е. Кининский түнөлинде чуга-лаан.

Бүтү чүдүлүг эгези салдымга. Геологтар черини шунтирлөп ту-рарлар. Обручеч сынымын алыр-ларында хөмүрүт ачыл хейлг минералдыг сузгаларын үчүп чыдар дөстери тымылган. Илчан-га совет кижилерини быгыт тура-сорукут күш-ажымынын азында булуттар адаанда тай-гада калдыкшыла чери улам сай-зырап оорынын бир чижээ мын-дыг-дыр.

Н. ПЛАСОВСКИХ.
Фотолар авторнуу.

А. ЧАШ-ООЛ.
Каз-Хем районун «Бурунгаар» колхоз.

Ыяш камгалалының ажилдакчызының хуну

ССР-ини Дээди Президиуму «Ыяш камгалалының ажил-дакчызының хуну» деп байыралды доктады тургускан. Ону чыл бүтү сентябрыны үшкү воскресеньинде байырлап демделээр.

Тыва АССР-ниң Эрзин районунун эки-турачы улусчу дружиналарының отрядтарынын командирлерин «Хей-ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле тергини эки ачылдааны дээш» деп медаль-биле шаңнаар дугайында РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунун Чарлыы

Хей-ниитиниң корум-чурумун камгалаарыга болган хемниг деректер үүдүлүр чөрүкка узат демиселге илгелдейгир килжилгези дөш «Хей-ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле тергини эки ачылдааны дөш» деп медаль-биле ССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунун мур-нундан шаңнаары бола:

1. Сергей Доганович Сединин.
 2. Балдыр Будатевич Олуиун.
 3. Александр Мангырович Чулуун.
- РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунун Даргазы Н. ИГНАТОВ, РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунун Секретары С. ОРЛОВ, Москва, 1966 чылдың август 13.

Тудугжуларның белээ

Каа-Хем районунуң колхозтар ара-зынч тудуг организацияларының бажычылары, дашчылары, печка салымчалыры, бажыч иштинде дер-никчилери боттарынын чалым бөдө-ңкө байыраалыга эки күш-ажылдык бөдөңкөш ужуражыр эртен. Районунуң колхозтарында чөрбө бөдөңкөш килдилер ол сес чуртталга бажычыларын ачылдап килжилер. «Октябрь 14 чымы» болган «Ок-тябрь 30 чымы» көдө ажы-агый ар-тедлеринде чал чаагайлаштып туткан инек кажааларын база аажылап килжилер. Фабрикоманын механиз-мдерини машина-трактор мастер-скаяныч чал бажымын база алган. Ам мыда станоктарын болган өсө-дө дөңдөлгөсүнчү монтажын чөртү-дүп турар.

Бо үстүнде тудугуларын аажыла-га килжилер ажилга, мангалы эштер Кузнец, Вышегородцев, Григорьев, Виленикий оларын удуруткан ком-плексини тудуг бригадалары үс-герин көргүтүп, эки ачылдаанылар.

№ 463 көчүр чөртүр механиз-мизиниң колониянын Чадаанын тудуг үчүстөгүлүг коллективин

Тудугжу хуну база эки көргү-түлгө-биле уксал.

Тудугжу хуну талентиги ут-куур дөш кабарган чарыктын муру-нуку олуруун мында Никита Хари-тонович Оравонту дөрт чылдар улаш-тыр удурутту турары комплексинг бот-оруга-чарыгалыг тудугу бри-гадамын элестет турар. Ам оң брига-дамы «Чыра-Бажы» совхозта чур-тталга бажычыларын тудуг турар болган график бугулар ийи килжил-гал ол бажычыларын ноябрь 1-ге чедир тутуш, ажилгалга килжилер деп хуулаа алганнар. Тудугжулар боттарынын сөзүңгө эс болуп турары оларын күженишкенин ажил-ажындан көрүп болур. Ам тос чуртталга бажычылар ачылга-га киреринге бөдөн. Бир бажыч доостурун кырында, бы-заңчылар Монгуш Май-оол, Ондар Доржу, Виктор Тас-караков, бажыч иштинг дерникче-лери Вала Зоболонка, Николай Ерусалов, Тасья Пушкарева, печ-ка салымчалы Виктор Заставин тер-гини эки ачылган тууралар.

Сөөлүг ол дугай бажыч Тудуг-жу хуну таварымтар ачылга-га кирген.

Эртенги РЕПОРТАЖ

рийнч ажилдакчылар болган эңилер эада-биле хулап алдыр. Бүтүлө ванналар, өмөнчелге, күш-культура, гидромассаж, про-цедура, дымнашылга өрөөлери келгенерини хулап алмырга бе-лен болур.

А эрги, бир кат көрүскө эң-чилерин хулап алымын ачыл-галар. Оларын бирөө, Тыва-нын көдө ачыл-агый дүргүлгө ста-циязын ачылдакчылар А. Федоров бо-дур. Ону экин Г. Габасов шунчип олур. (Чурукта иер).

Андрей Семенович Федоров ма-наа чалымс уеда чөвөөн.

— Ийи чыл мурунда маанаа эки амчелет мен — деп, ол чуга-лаар. — Бо чылдын бөдө-ла мында келдим. Бир каш чинчээленин хулап алган-ла, дыка эки апар-дым.

— Амдымында бүтүлө чүү эки чөртү турар ийи — деп, бис-тин-биле бесөдөңгө эш Габасов чугаалады.

Спорт шөдөринден кижилер хуну бадыр-ла ыравас бирде марылдааны кылган, ойнан ту-рарын, хем эринде балыкчыларын шимчөө-даажы чиде берген олурарын көрүп болур.

— Амгы үеде санаторийде дөрт сезон бар, хары угда 125—130 кижини хулап алдыр. Оларын эргинде узат болган ванналыг ийи корпус, столова, клуб, би-блиотека, спорт шөдү бар — деп, курорттун директору И. Е. Ки-шинский таймыларды.

Булуттар артында бедиктер ар-газында калдыкшыла черини байдалы мындыг-дыр. Оң келер үеи улам-на чаагай болган сет-кил-сагышты чайгаар-ла чыра тыртып келир.

— Чүгө шинчилеттинген тер-малдыг суугу курлавыры хары угда 800 кижини хулап алымын-га четтир. Бөдүстүн шак ол ха-лас хайыралын бүдүн чыл дүргү-зунда ачылган болурун ботанды-рар тускай төлөвилелди ачылган кылган. Чөвөкк чылдарда бистер чалым 250, кыжын 150 кижини хулап ап болур бис. Маана ар-

күп тургуздар. Арганын аяңдары, хемнерини өрктөри чадак ыяш-тар-биле хаажыланып, өң-баазын торгу бөдү берилгези. Курорттук сууту нотаан аргаже шымып кире берген.

Чымчал, хөвөң дег харым кыш февраль-март айларда-ла бөдүнүч эргезин чакка дүжүп бериптер. Тайганын арыг, чаагай чыт-биле долдунган агаары, ылангыл ийи аржааныр — кичиник организм шимчээшкенин, нерви система-зын, ийи бөлгаш өскө-даа аарыгалары эмгезинге санато-рийге өң-не таарымчалыг бай-далы тургузуп турар.

Санаторийин узат эвес кол-лектив республиканын иштинде болган чурттуу өскө-даа өбөс-торундан келген ишчилерин эң эки өмөн, дымнаштыр дөш орадалжып келгенер.

...Дан бажы. Хунуң эртенги херелдери дугай бедиктерин ал-дыналдыр херелдөп, туманнарын тарды сымырып, калыкшыла

ЧУРУКТА: аржаанын эменер корпус.

УЖЕН БОЛГАШ ҮШ ЧЫЛ

(Генерал-лейтенант Н. П. Каманин-биле беседа)

Ужен болгаш үш чыл дургузунда бистин календарыбызга август он сес дээр хуудуста «Агаар Флорунуң хуну» деп бижип келген...

Ужудукчулар байырлалын бүтүтүлгө ухар чуулгун сураглыг генералыга барып, интервю кылырын редактор мезгээ дааскан.

Ужар чуулгун генерал-лейтенантынга чеде бердик. Оон хөргөндө Совет Эмелинин Маадырынын ийи дээр номерлиг Сылдызы чалынаан.

— Агаар Флорунуң байырлалын чүгө август он сесте демдеглээр кылдыр шийитилсинил? Чугаалап берип көрүмөр, Николай Петрович. Ужар чуулгун кандыг-бир сураглыг болушуну мурнунда бо хунда болган чөөр бе?

— Чүгө маадыла бо хун болганын — шуут чугаалап шыдаас мен. Түшүнөтү агаар парадын сес чыл улаштыр командалаан мен, чыл бүрүдө көрөөнтөлүктөрүмдү айтыртып салып турдм. Бир эвес Улут Совет Эмелинин Маадырынын аямын көрүлгөсүз «Ужар чуулгун тургузуш» кунда улут чедикширини демдеглээр-биле болгаш ону улам ийи быгытлаарынче совет улустун күштерин мобилизациялап сураглы-биле бо хуну байырлап кылдыр 1933 чылда чарлаан дээрин номчуп болур бис. Чүгө он сесте! — дээр, генерал хуудуруп, эйтин кыска. — «Космонавтика» хуну башлаан Гагаринин ужулукчу-биле холбошканыга Агаар Флорунуң байырлалын тыттып келгени дөчөлөшсө...

— Космос дугайын база чугаалашы бээр бөөр деп идегээ, ам баштайгы байырлап хунун кала зоттиргенин сактып чугаалап болур силер бе?

— О! Ону кончүт эки сактып чор мен. Ол чылдарда мен Бракки Чен чүккө Владимир Ильич Ленин аттыг орденига турган мен. Советтер Республикасыга аар-берге турган он сес чылда-ла тургустунган бистин ол кезээс хамаары дайынның фронтунуң актар-биле, оон

соонда Маньчжурияга япон электер-биле тулчушкунуңа болуп алдаржыткан. Бис ол үгө кончүт эки деп турган самолеттарга ужулуп, дээр-ге дайындажырынча өөренип турган бис. Шериге турган кижилериниң ана-ла хунери артып турган чүгө. Ынчалза-даа шериг машиналарыга аар-берге шыгалда чоокшулап олурун черле билбей турган бис. Ужен дөрт чылда «Челюскин» парохот Чукот далайыңа дожунга кыстыргаш, далайжы киди. Узенниниң соңгу-барын таланың дожунда далайжылар, хөргөжөөр, урутлар артып калган. Силер ол төгүтү сактып ор силер бе?

— «Шмидт лагеринге» артан кижилериниң амы-тынын Артиканың берге байдалында камгалап алган чеди анык ужулукчуларын маадырлыг чоруун каман-даа ултас бис. Ол чорун бистин ужулукчуларының эрес-дикини, шуудурун, кончүт мергешилдини көргүзүп, делегейни магадаткан болгай. Ляйдевинский, Молоков, Каманин, Слепнев, Доронин, Володьков, Леваневский оларны маадырлыг чоруун ынчалза-даа Совет Эмелинин Маадыры деп атты доктадыры-биле үнөлзөн. Маадырларын экинчи ол чеди ужулукчу амыткан-ла болгай. Ийи дугаарлыг сылдысты ынчалза-даа агаар бөөр силер аз?

— Чок, ынчалза-даа эес. Ол үгө маадырларын чүгө Ленин ордени-биле болгаш Грамота-биле шынап турган. Ужен чеди чылда сылдыс тыпыр кылдыр доктааткан чүгө. Ынчанга Сылдыстың бир дугаарын Совет Эмелинин эл баштайгы ийи лапкыр Маадыры кыдыкы-ужудукчу Григорий Краченко алган. Ол Испанияга дайындажып турган кижиле. А мен ийи дугаарлыг Сылдысты алдым...

— Силерниң амыл-чорудулганын оон ыңай канчаар ургулчулзунил?

— Бир эвес ухар чуул таланың-биле амыр болза, — мен ухар чуул-биле чадгыс орутап келдим. Ынчалза-даа оң хөргөжөөр ооруу ба-

байрал саанында санап тодаралыр чаңчылдан ойтап алдым. Ол дээрге агаарга оожум ужулар самолеттардан космос корабльдеринге чедир орду-тур, — ону ам школачы бүтүзү көүдөлдүрүнүң таблицаындан артык билдир.

Мен генералдың оозу-биле чөпшээрештим. Бир-дээр, орус чалгынарнын Момийскийдин Антоновка чедир, Циолковскийдин Королевка чедир берге болгаш алдарлыг ооруу ам сактып эгелээр болза, — солунуң чүс-чүс оодурулары болу бээр. Ийде, амыг үениң тематизме, космос тематизме дүргөн-не кириксен мен. Генерал-лейтенант 1961 чылдың апрель 12-ниң сураглы хуну-биле холбоалыг кижилер дээрин билдир мен. Ынчалза-даа Байконурун, Гагаринин бүтү делегей дыңнаан болгай.

— Космос-биле оң мурунда-ла, баштайгы спутникти салып үндүрүнгө белеткен турар үгө-ле холбошкан мен — деп, генерал чугаалады. Ынчалза-даа дөрт-ле чыл болгаш кижини космоске салып үндүрүптер дээринге бежен чеди чылдың октябрьда бузгөрөөс хире турган ийи мен, шыңын чугаалап керек. Ынчалза-даа мезгээ космоске орук ур болур кылдыр сагындыр турган. Эзөөс-ле дээр он-он чылдар болур деп болуп турган мен. Ынчалза-даа келер үгөдөй космонавтарын шийип алганымыс соонда, олар боттарыны өөрелдиге эгелер бээр, космос, Чер бөй-бүрүздөн ыракка болур чоруктар бистин хуну бугу сагыш салгышканымыска, амыралымыска ана-ла кирип келген. Кижини космоске салып үндүрүп чок аларган. Ылангыч отратта бүтү оодар «бодурустун» кижилерини, ужулукчулар болган ужурунда ол улам чоокшулап келген кылдыр сагындыр турган...

— Силериниң ужулукчу кижиниң ужулукчуга ынчалар билдиргил. Ынчалза-даа чүгө оон барым-даалап тургаш, космонавтарга кандидаттарын шийип турган, шийип ал турар ирги силер бе? Ужудукчулар эске-даа профессионалдар дидим, кадык-

шыран кижилер бар-ла болгай. Эмчи Егоров биле инженер Феофановтуң ужулукчуларын соонда келер үениң космонавтарын шийип чорууну ам өсөрткөн силер бе? Гагаринер, Леоновтар болурун күзеп турар эки оодар бистин чурту-ауста хай-ле болгай.

— Чок, өскөрткөн бис. Алыгын-даа ужулар кылдыр өскөрткөн болур деп, ухар чуулда башта-танчыр чүгө. Болур-ла харын. Ынчалза-даа ону өскөрткөн үр. Ам дээринде ужулукчу-космонавта чедер орук чүгө ухар чуулда даччыр. Чүгө дээр чүгө ухар чуул кижини беликке чорутур кылдыр, ужулукчуны утан-боданыңа кижилерин турар. «Туртуктуңа үлгээр...» деп, Горькийниң сөзүн билдир-ле болгай силер.

Ынчалза-даа хөргөжөөр кижилерин шийип үе чеди келгенде, оларын кайып дилеп тывары дид айтыр бистин мурунуста тургустунмаан. Цирк артистериниң шийип ал-даа болур — олар агаарга канчаар ажыдап турар ийи! Спортчу турлардан шийип турган. Ынчалза-даа бистер ужулукчу болгаш парашютчу турлардан шийип алган бис. Овуус база-ла частыгыр болгаш. Америкаларда-даа космонавтар отрядының 63 кижигүнери база-ла ужулукчу чоран кижилер бөөр турар...

Харызын алыксаан сөөлгү айтырым мен шадга-ла амыралың чоран айтыр чүгө. Гагарин болгаш Каманин олар-биле кады Бразилияга мезгээ кады чоранып алдан бир чылда-ла ол айтырны сонуурап турган кижиле. Ол чуртун найысылалында орай дүгө ужулукчу үнгөш, эки-дөрмүн, ийи ораның шыргының кыры-биле, күчүлүп Амазонка хеминиң суу аразын өтүр акан шыргының кыры-биле ужулукчу оран бис.

Азадыста бир-ле черде, бистин азадыста 10 километр черде, Чер кырында даң хаялап келген. Бугу пассажирлер удул чоран. Юрий Алексеевич сонга чамыда олуруп алган, ыранта, дээр кыдында хаяны, чаа-хунуң эгелеп чоруп ора-

рын көрүп олурган чүгө. Даң хаязы чорту-ла игерип, кызыгаар чок дээрде сылдыстар ында-мында әжүп-ле турган.

— Космонавтиктиң Чер бөйбүрүзүсиз бары-ла ынчалар көстүр — деп, Гагарин чугаалаан.

— А луу чүү бөөр ол? — деп, бир-ле кижиле чорон ында-мында кызыгаар отторге айткан, Гагаринден айтырды. — Каманин-даа хөргөйлар чок, эки шыргай аразында кандыг ыңгыч оттар бөөр.

— Маңа кандыг оттар турар бөөр — дээр, Гагарин чигинип чугаалап, топтап көрө берди. — Шынап-ла оттар-ла-дыр — дидир.

— Черле чүү оттарыл ол, ынчалар?

— Чүл че? — дээр, космонавт боданып ораш, хөргөнтө каттыгыр мынча диди: — Черик кижиле бижик чанып тур бээр чалаас.

Оон соонда Гагарин шуут-ла мынча диди: — Кини ам космонавт болу бергенде, Амазонканың шыргында кижилер айка-даа даштар дүр-бүштүрүп турган, от үндүрүп ал турар деп чүгөни чүү дээрл... Чер кырында кылдыр чүгө ан-даа дык хай-дур ийи...

Ол таарыганы ам сактып келгеш, генералга мынча деп чугаалады: — Космос дээрде дык улут чарыгдал негеттин чүгө-дур. Чер кырында ан-даа хай чүгө кылдырылганда, космоска шырадалар кылырын-да ам хай күш үндүрүп, хай хөргөй чарыгдал турган хөргө бөөр бе?

Генерал бугун чартык минута хиреде ыт чок олур. Оон менче көрүнгөш боданып олурганында алдыга, ол база-ла бо айтырны бодол олурду ыңгыш. Аңаа бо база анаа эвес айтыр. Адаа сөөлүндө ол мынча диди: — Баштайгы самолеттарын кылып турда, Чер кырында ал болгаш түргөй кижилер амыгында хай турган-ла болгай. Ынчалза-даа бистер аэропорт дээр ыңгыч чүгөдөр кылырынга хай күштү болгаш акыны чүгө чарыгдал турарын билбес кижилер база турган. Бугун ам ухар чуул дээрде кижиле төрөлгөниң чарып шыдаас чүдү аларган-дыр. Ужар чуулда ам кижиле төрөлгөндө чарып каар болза, чүт болур деп болгаш силер?

П. БАРАШЕВ,

ПМА-ның тускай корреспонденти.

Наш-ла хонук бурунгаар Красноярсктен Кызылче «Ми-6» деп өөртөлүт ужулуп келген. Ол дээрде чүүн сөөртүр эң күчүлүк агаар машиналарының бирээзи-дир. Ол ийи улуг шимчедикчиңиң дузасы-биле амылдар болгаш харга уга 12 тонна чүктү нөдүр аргалыг. Өөртөлүтүн экипары бистин республикага улут хем-

чээлдиг, аар чүктөрүн, геологтарга дериг-хөргөскөлдөрүн сөөртүр.

ЧУРУКТА: «Ми-6»-ның экипажи (салагай таладан) В. Бахарев — командир, И. Матвеев — штурман, В. Стрешинков — ийги ужулукчу, В. Хватков — бортмеханик, Н. Чуриков — радист. Сөөк болгаш фото В. Худяковти.

Чагаалардан одуруглар

ЧУС СЕС ХУРАГАН

Чөөн-Хемчик районунуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң хойжуу Монгуш Саңчай-оол чаа беш чылдың баштайгы чылдың бирги чартында төрүр 100 баш хойга олаштыр 108 хураган, хой бүтүтүлдө 2,7 күт дүк алган. Дуржулгалы хойжу нитиниң малын чыл бүрү өл-сигенип, серин чалгаларга оларалып, семирткеш, эки түнелдерин чедип алган. Өлөк-хонаның өй-шанда чыгып, мал чедип белеткен алган, хонн кыштан хур ажырып келген. Ынчанга, малдың чаш төлүн ончамеңи өстүрүп, дүк кыргыздын көүдөлип келген.

Кадагыч бо чалын Час-Адырнын Сут-Бажыга чалыаан, каш угаа олар солуп көшкөн. Саңчай-оолду хонунуң денгилден ам дык эки, нитиниң келгенде оон-даа артык күш алыр. Шагын кайы-даа үеинде хонн ан-не эки өттүт, хой малга таарымчалыг оларга калар. Тайгада кужур бар эвес, Саңчай-оол чоокта чаа совхозтан дүк чүтүрүп алгаш барган.

Мураакчы хойжу чартык чылда совхозтун кадарчыларының ортуунда социалисттик чарыкка бирги черин ээлзеш, малчыларын республика Наздымына киришкен.

К. Эзер-оол.

САДАР МАДЫРЫН КҮШ-ДЕНГИЛДЕДИН

Ордумактан өрү болдувар дээр олар-белчинини ургулуп солуп, дүн, хунуң олардымышкынын чорутуп турар.

С. Очур.

КАДАРЧЫ ӨГ-БҮЛЕ

Бин-Хем районунуң «Кызыл тараа-чыл» колхозунуң кадарчылары бир өг-бүлө Самаан, Чалмаа Маадырлар он чыл иштинде нитиниң малын кадарып, бедик көртүгүдөргө болуп келгенер.

Он чылдын дургузунда оларын чедикшириниң төгүтү турбай, сөөлү бугун чартык чылда кадарчыларын көргүзүп көрө каапталынар. 1965 чылда төртүр чүс баш хойга олаштыр 102 хураган алган, боттарына олашкан нити пазында ажыр 50 күтү кырып алган. Партианың XXIII съездининиң башлааны беш чылдың баштайгы чылы — 1966 чылдың бирги чартында Маадырларын көртүгү база өөрчүтүп, төртүр чүс баш хойдан-ла 115 хураганын өстүрүп алган, чакы кыргызда ийи чартык ажыг килегерим дүк кырган.

Эрөөк — «Кызыл тараачы» колхозтун мал ажил-агылыг улут салгыры. Кадарчы Маадырлар Эрөөк хемини уунда чалгалар, оларын меринес хойлары дык күш ал турар.

Колхоз баштаар чери кадарчыларын амылдар-чуртталганын улут кичигеңиңиң салып турарын Маадырлар чоруп чораш көргөн бис. Бис аңаа тургузуга автолавка чедип келген, оң-биле кады колхозтун кассир кадарчыларын шыламын база экеп берди.

Аш-чөмүл-даа, барааны-даа өтте экеп бээр, кадарчылар амыр-даа чүе-дир аа — деп, мез-биле кады чоран дарга баштактанып калды.

— Бистин колхозтун баштаар чери малчыларже улут кичигеңиңиң салып турар, бараан сөөктөн автолавка кадарчыларын хунуң чыгыш эргип, салгылап, оларын чагылап хулап ал чорутур. Ам бистин колхозтун бугалтарын аппаралы малчыларын акша-шалынын би-

чигең-даа саадатпас, тускай кижиле-биле чедирип турары чаңчыл болган. Бо байдалар кадарчыларын ажил-дарында дык таарымчалыг, ажил-үрө-түнелдиг болуп турар. Ынчанга бистин бригаданын малчылары бүтү күжүн салып, партианың XXIII съездининиң шийитилерин амыл-ралга ботталдыр дээр уйгу-чылыг чок ажилдап турар — деп, өг-бүлөнүң эр ээзи Самаан Маадыл-лап кады.

О. Лама.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДАМЧЫДЫН ТҮР

Нөрөй улустун байырлалы

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Нөрөй Улус-Демократтыг Республиканың найысылалын хундукчулар болгаш шөлдери байырлап шийип кийи шийиттинген. Улусчу Нөрөйниң амылчы коннары боттарының национал байырла-лын — япон империализмин колониализм дараалында чуртутун хосталганын 21 чыл оон демдеглел турар.

Нөрөй парлагга кайгамчык хун-биле холбоштыр ССРЭ-ниң болгаш НУДР-нуң удурутукчуларын солукшан байырлыг телеграммаларын бирги арыннырына парлап үндүргөн.

«Тургузушкунуң болгаш чечектелишкунуң 21 чылы» деп эгелгил чүгүлгө «Нодон синиун» солунуң бизниси: бо өөрчүлүгү хунуң утну-бушаан, нөрөй улус япон империализмин чылча шалкып, чуртту хостан совет улустун болгаш оң маадырлыг Чепсектиң Күштериниң дугайын утпайн турар. Экономика талазы-биле чедикширинге хамаарыштыр солун эрткен чылын республиканың улутпур бугурулган 1944 чылдың-биле деңизерге, 15 натап өскөниң демдеглээ; тараа бугурун барын ийи ажыг катал көүдүздөн.

Партия болгаш улус марксизм-ленинизмниң болгаш пролетарны интернационализмин принциптеринге быжы-биле туруп, социалисттик лагериниң чаңгыс экин болгаш сырый каттыжышынын камгалаары-биле куненишкенин моон соңгаар-даа салыр дээрин солун түңкелде бизнээ.

Агаар дээрбечилери согушкунга таваржып турар

ХАНОИ. (СЭТА). Август 14-те Вьетнам улус армиязының агаардан халлашыкыга уур камгалап кесектери Ханойнун чоогунга ийи америк самолетту аңдараткан деп, Вьетнам информас агенттеди дыңнаткан.

Ол-ла хун Вьетнамның Демократ-

Республиканың ээнишкиттери Фучко биле Нган можуларын де-вискээриниң агаарына база ийи америк самолетту аңдараткан. Мын-чагаш ВДР-ниң девискээриниң агаарына аңдараткан америк самолеттарын нити салы 1.334 чет-кен.

Ангола партизанарың чаа чедикширини

ДАР-эс-САЛАМ. (СЭТА). Анголаның хосталгазы дээр улусчу шимчедикчи-ниң төлөөлүчү чериниң парлап үндүргөн дыңдындаа чугаалап турары болза, июль 25-те партизанар Анголаның муруну чүгүлде Лузо ралка дыштанып чыккан португал шеригтериниң отрядына халлашыкы кылган. Гранаталар болгаш пулемет-тар-биле 70 португал солдаттарын болгаш офицерлерин чок кылган. Дайының 20 солдаттарын балыг-лаан.

Ол-ла районга июль 28-те парти-занарын тургускан кедээге порту-гал солдаттар таварышкан. Ыксы-сегирип алышыкынын түнелгине колонизаторлар 24 кижини өлтүр-түрүт бөөр анализтен көрө деп ту-

Президентиң чөвүлел хуралы

БОГОТО. (СЭТА). Латин Америка чурттарың хай-иништинин кичигей Колумбияның найысылалы Боготога көргөткөн. Август 14-те кыда «дээрден дээрден бистин чөвүлел хурал» эгелзеш. Колумбия чалыкты толөөлүчүлүк дыйлалы-биле алырга, ол чөвүлел хурал Латин Америка чурттарының экономикай айттырларын чугаалажып көөр.

Колумбияны, Венесуэланың чөвүлел Чилиниң президенттерин чөвүлел хуралда киришп турар. Перуу болгаш Эквадорун харымсалгыч төлөөр төлөөлзө келген.

Чөвүлел хурал кам хонукта үр-гүлчүлээр.

Чөвүлел хуралдың кичигейниң төвүгө Латин Америка чурттарында байдал, күрүө эргилдериңиң канчаар көөрү, экономикай планнар болгаш чиг-эти өскөрткөн камгалаары дээр мынча, мындай айттырлар тургустуруп дээрден оожум океан эркиниң латин-америка чурттарының парлаггазы демдеглел турар. Чамдык чүдүлгө чөвүлел ху-ралдың хун чуртунуңа кийрбөө. «Дешилге дээр эвэлд» дээр про-грамманы болгаш Америк чурттары-ның чепсектиң күштерин тургузары-ның айттырмын талазы-биле ту-руштү бөөр анализтен көрө деп ту-

Олар лагерини шугум чыкса-
дыга эртеңиңе үнүп кэлп. Кы-
зыл тукут хөбөнөдөр алып тур-
ганнар. Оң соонда хүн чүрүмү
баураар — орун-дөжөн эдер, өр-
дөдөр арылалар, чүп-ар, эртеңиңе
чүп-ар, отырлар айып-бисе ойлаар,
мартыдаалар эрттер, суурда
уруттар сазында бичилерин барып
ойнадыр. Хөдүт хүннөр мичаар-ла
эртип тургулаар.

Суурга омак-хөдүт пионерлер
чыгып келген, арай азыраак хө-
вөдөр апарган турган суурду хө-
вөдөрлөп. Оларын лагерини ту-
румчуу алган чөп — ортук-маш-
канын бажыныч чаны-биле эрт-
кешер пионерлерини магалып дым-
тамып, ойлап-хөгдөп турарын бол-
гончок-ла сонугарай берген турар.

Чандыкта лагерге чүтө дөжү-
шыллар артып калар. А эскерини
хүмү бадыр, кезекте чөдөр көзү-
бей баар турган. Кайнаар чөпү
турганары о? Походта турган
туугаагон. Ыччалла-ла, олар он
ажыг километр чеге баа чөдөр
тургулаар. Дө-дө мыла, калыр даг-

лар аразында Тойчук деп черде
саанчыларга сөгчөн аялаларын
тургалжып алган чөп Дарган-Хаа-
га, чыгыш фермагында барып тур-
ган о. Бо дөжө пионерлерге ала-
ла сонугарай көрүшкүн болбаар.
Мурвуча-ла белекпен алган кон-
цертин орта ойноп баарлар. А ла-
герини начальниги А. Бегин ма-
чалырга болган сөгчөлөргө бүтү
делегей байланышы дугайында,
рееспубликанын ажал, амыралы-
кын дугайында беледаларын кылып
берип чорал.

Бидиң концерттерин уруглар бо-
дуну лагеринге баа-ла органдар-
тап турганнар. Концерттерге ки-
рип келгендерин Мила Давыдов,
Лена Кирюков, Олег Кирюков, На-
зар, Натан, Шенченко, Зоя
Давыдов тергилерини о. Аиробат-
ка кылыгында өрөтөп алган уру-
лар баа бар. Концерт органдар-
тап баа өскө-даа массалык ажил-
дар Коля Харбаа, Наташа Ше-
ченко болгон Коля Кунтаа эрестиг-
ле болганнар.

Уругларын азы-чөм хөй бол-
гон ажал-бүрү. Ону колдоочу уба-
лар ажал-сүзүңгүт кылдыр бе-
леткен берип турган.

Лагер халдынар чоокшудай бер-
ген бир хүнде алаа, дугуручугу
галлажып алган чөм ишмаш, сол-
дот Борис Ирижский чөдөр берген.
Кызыллар шеринге албан эрти-
рип эгелдөөдөн бөрү тос катан ая-
шаралып алган. Н кезекте Кимал
тутуучу баарында чүрүккө тырт-
тырган. «Х угуу хураа» колхоз
турттуг ол солдат бодуну канчаар
албан эртирип турарын, мурвуча
бо колхозка канчаар ажалдап тур-
ган пионерлерге чүгалай берген.
Угуу-Хем районун «Угуу-Хем»
«Найраа» совхозтарын. Шагал-
Арма хоорайда болгон «Х угуу
хураа» колхозтап барган өскүс
уруглар Бал-Колта мичаар магалы
дытанып тайлаалар.

ЧУРТУКА: кызылжары Борис
Ирижский-биле пионерлерини ук-
жамышкын.

Сөз болгон фотоа
А. НУГУУРАКТЫЙ.

Солун чүүлдер, Богулукчунар, фактылар

СОЛУУРГАКТАРГА

ИИИ НАТАП НӨРҮКӨР

— Уругу бир дугаар көрүп
келди, оон Бякшымын шымчы-
зып каттап билип алырга билер
скер бе, башкы? — деп, Сократтың
өөрөкчүлүгү оон айтырган.
— Билер-ле мен, ИиИ натап, тап-
тыг ичкөргөйлөт эки көрү терек-
деп, мерген угааныг башкызы
харылаан.

ЭЛДӨ-ЛЕ БОЛУЛААР

Ужөн чөдү харыг туреп тар-
тачыл Юсуф Офан он беш тар иш-
тинде солуг болгон дүлөй болуп
келген. Бир-ла катан оон дим-
аакон азыр берген, джикки
азырагында пылаады эчиге чөдө
берген. Офанын солгай талакы
үстүкү чагымын, даг джикки тууш
кааптарга, ол моорон кээп дүшкөн.
Юсуф онгарып келген, караа кес-
түр, кулаа дынаалыр апарган.

1929 чылда Брунхильде тий бок-
сер боксерлажы берген. Оларын
бирөөн Денис Лондон төрөлгөн-
дөн дүлөй, үч чок киши чүдө-дөр.
Боксерлажышынын айнаа калы
тулугу турган кижизи оон бажыма
дык-ла күштүг ташкан. Оон соон-
да Денис Лондон чүгалай, дымал-
тар апарган.

КЫСНАЛТАН КИЖИ

Бир швед кижиниң уугуу 2 метр
23 сантиметр. Швед мизиг уугуу
чорук алаа келген-сөдү кедерин-
ге берге болуп, чөдө кээп эчоп
турган. Кижига, театрда барган ол-
дурларга артында дуулар ажал-
аажынар, сөзүндө харып ол кино-
лаар, театр баар эрге бөзүн чөдө
берген. Мурвучаа төкөүр эр ажи-
чиге чөдө берген: «Мени кыска-
дым көрүр» деп дөдөн.

Профессор Гуннар Виберг аяа
операция кылган, дискеттерин бо-
гон, сынан «екерини түштүктө
кылаан түштүктө» кылган. Опер-
ация чөдөжикиниң эркек. Швед
эр өй-тап дүрт-сыйыг болганмын
дык-ла өөрөк.

ЭН-НЕ УЗУН КИЖИ

Сөз харыг олдун бир дүз дугу-
аадыла 3—4 сантиметр узак өтүп
турарын ада-дөз пат-ла кайтаар.
Ол оон оң чөдү хар чөдө берген. 2,5
метр узак болу берген.

Ол кижам он Ливияда чурттап ту-
рар. Ону Сулейман Насирун дээр.
Сулейман ай сайында-ла бир са-
тиметр узак турар.

«ЧУРТАЛГАМНЫ УЗАДЫП
ТУР МЕН»

Суратгы орус академик В. А.
Обручев бодуну ажал-дугуу «чүп
хонукка» чарып алып турган. «Чүп
хонук» эртеңден эгелдөө, хүндүс-
күндүс 2 шакта барып доостур. Ол
ажаа эң-дө жөй бодуручугу, үнөжү
е-маштар, эң-дө берге дөз чога-
дыкчы ажалдагы мичан кылып
алыр турган. «Ийги хүн» 2 шакта
эгелдөө, кезектеги 6 шакта чөдөр,
ол чөдө дугуручугу ол ажал чөдө
дөз ажалдагы (комар реплика-
ларын, ажал-бүрү бажыларды
болгон оон-да өскө) кылар. «Чүп
хонук» 6 шакта эгелдөө, дүшкөнүн
12 шакта чөдөр. Ол «хүн» Обручев
номчулаа кылар, чандыкта турал-
сугалаа барып кирип. Бодунуң
чурталгамын мичаар узадып турар
мен деп Обручев санап чорал.

Совет шыдыраачыларнын тиилелгези

ТОРГАЛЫГАЛАР ТИИЛӨН
Угуу-Хем районун «Угуу-Хем»
колхозунуң Торгалыг
студент хөд-чыдыраачыларын
Иванов аттыг колхозунуң Идуура
суурун Бүтү-ажаады ажал-
турарлар хүмү таварыштыр ала-
да чоравар.

Торгалыгын хол бөмбүчүлөр
тигил демселдин түнөйлөдө ажа-
новчуларын 3-2 саяга ууап алган.
Торгалыгын хол бөмбүчүлөрдөн
Донгак Кара-оол, Владимир Яр-
тов олар көрүчүлөргө макталып,
эки ойлааннар. Д. АРАКЧАА.

ААС-НЕЖИТИНГ НОЖАЛАР
Литва ССР-да «Ломия» совхозта ажалчы М. Ионубауски-
ниге аас-кемни таварышкан. Акша-бараа лотерейаның сөлүгү
тирешинде 30 калеп эртерик билеттерин бөлөзү-биле ол
ажылың хөдөжөн киши «Волга» деп автомашинаны ойноп алган.
Оон жомазында Лаускаргай суурнуң чурттагычы Б. Сторунге
база үнөжү чүл — «Москвич» деп автомашина таварышкан.

МУРАТ КҮГҮР РУДАЗЫ ТЫП ТУРАР

Күгүр рудазы чыттап тывар аргалыг ыт дугайында болушкун-
ну улус баштай ажаа баштангыч турган. Ыччалла-ла Нарел-
нын геологтары үш харыг Мурат дээр ол ытты баттарынын ша-
дынга кирип алганнар. Геологтар институтуң өрөдиге шөлү-
ге ыттың чыттап тывар аргалыгын шыгалап турган. Мурат күгүлүг
руданы чер мурвучаа ажаа-ла тып алып болгон.

Сүлфидит руданы тып шыааар баштайгы ындагы ыт дөрт чыл
мурвучаа Финляндияга турган.

НИЖИНИН ДУЗАЗЫН ЭРӨП...

Улуг булан кижиниң чурттап турган чөдөжиге чөдөп келген.
Оон байдалын көргө ажаа булан болгон. Ол бодунуң бичи бызаа-
зын хайгаарал чөдө кааптарындан көртөш, оозун колхозчу Михай-
лованың бажыныч чанынга кижелген. Михайлова Ленинград
кыдында Луг хоорайның чөдөгүндө чурттап турар.

Херим нажаа иштиңде аң чөдөп көлгөн киши чөдөжү хөдөжөн
киши эскерип нажаа көргө, ол булан бут кырынга туруп шыаааар
болгон чөдө чыдар болгон. Азыр булан кижиге мунгаргай кара-
биле көрүп, оон чөдө бызаазын хайгаарал ажаарын дилезинг бол-
ган.

Арга иштинден келген ажалы аңы мал ажилгезиниң эчиги
шичип көргөш, оон кандыг-ла бир чөдөгө хөдөжөн ажалын до-
ктаан. Ур ажал эмнээниң соонда ол булан сөзгөн болгон бы-
заазын дөрттөп алган арга иштинче чорупкан.

КЫСТЫН ХҮЛҮМЗҮРҮҮ

Рассказ

Сонугула хүмү таварыштыр ор-
ганизация кезең төгөтө. Даргага
сонугулар офицерлер Бажыныч-
дан бөлүктөп үнүп турган.

Бистер, кудулохко кылып келген
кезек солдаттар, хоорай парымны
клер экинчи чанында чыгып ал-
ган, кезектеги калдыг болуп эрте-
ния чүгалаадым, таапканын тур
бис. Хоорайга кезекки калдыг дүшүп
кезекте баар үч чоокшудай келген.
Сервант Андреас турган:

— Дарга демократия хүнү
болгон, оолдор Бажыныч ажа-
да чарык шак хире кулаштуруп дым-
тамыкта кылып болуп бис. Партияны
ногаан театрында Москванын хөдө-
жөн ажалын келтирер, келтирер
ансамблиниң концертис бо-
луп тур. Ону барып көрүшүссө
кандыгың-деп дугалай-дыр. Оол-
дар шүштү чөдөжөшкөн. Ур-да
бодомайн парке кырылган.

Серини. Сайтылаанарын хөдө-
дөн мичаарың калгөң бөзүн кө-
зүбөс. Партия түнөйлө чалгыла-
рып херип алган наастары, сүт бе-
зын атыккан, курган калган чөдө
көзүңдө. Кол алаадыа төгөрктө
олурган ажал-бүрү чөдөкөр орту-
нда узун стол салган, кылаа про-
бле шым калган. Он шак уубе ажал-
тар шыкыраалган. Хөй саныг сай-
дайлар ажал оолдор, кыстар хө-
дүт чүгалаалар.

— Алексей! Бо канчап кыстар
кайтап турган бердиң-деп, эштерин
менн шоода аарак далаштыра бер-
дилер.

Концерттин бирги кезең төгөтө.
Көрүчүлөр дөдөң ажалларын дуга-
ар солугустеп басканнар. Ам ко-
нцерттин ийги кезең эгелдөө. Кон-
церт ортентик. Ыччалла-ла Москва
чурттуг кыстар бистерин, оларын
өзүн көрүп алмы-биле, элдек,
өөрүкүлүт чалаалар. Удатында
көрүчүлөр олуттарын элдектер.

Солдаттар мизиг концерт —
ыччалла таварып көстүр угуу
олча болбай. А калган ол хире эр-
тир кыстар оон көрүчүлөр эгелдөө, олар
салдыкпас сонугулар болбай.

Кижилерин хөйүң чүт дээр боор,
аалта сымар-сымас. Назы чөдөң
оолдорын концерт кырыбоду-да
болза, олар театрыны халаларын
ажа халып кирип келген сонугу
олуттары дола бергенер.

Дээрин кара-чөк дегенде сым-
дыстар чөдөңдөө. Спекнада аты-
нан чырыкта таакык кымы тумай-
налган. Көрүчүлөр дымчөп дивес
олурушканнар. Чүгалаа чыккан
кызыллар, мича-халы, кезекки ир-
жымын уруп, салды-сөдөңдө дөз
келер чарык алаалар, чоргаар
уудушкан. Наралкын хөдөжөн ир-
жифон чалыкче үнүп, келген, шоо-
дугуң чүт чүгалаан эгелдөө. Ки-
жилер баа дөдөң, зараштыр, кат-
тырып билер, калганчык чүтө! Бис-
тия чурттуу кижилери туртталгага,
күш-ажаадыа бөдүлү мичаар-дыр,
Шыла-ла. Ташкент чурттууларын
чүгалаалар, ышкан: «Чөд-биле, на-
тай шичкөн, тургуусса-да, чөдө
ажаа дүшүп, бөрөйи тур бис».

Чаракты чүгалаан доосаң:—
Бастың ансамблиниң мичаарың
Варвара Серен-оол Гыямын улу-
туң ыры «Ал-шүу дөдөң оон дөз
арык, күлөсүр-дир—диди! Бо
мырмы ажал орус дымчө олуту-
ра бөргө — дөз чаралды. Хөдөжөн
оон дымчө калып, ажалдаадыа
хөдөжөн сөдүгү сөдөжөн чөдө
дываады бардым. Эдөң-дө бө! О
тыла кыс бо чөдө калып тыштып
келген ол? Кожо олутура эжим
мени шөкөтөшшөө.

— Дымчамы бе? Сөз чалдыс
чөдө чурттуг кызыл-дыр—дей-дир.
Олутура кыстарын аразында узун,
чакык арыштып, кара баштыг кыс
туруп келген, скрипкаын олуту-
ра салып каады, микрофонче ула-
тып. Чык бажыныч-биле кылаптан
келген, тапканын аарак мичаар
эгелдөө. Үш чыл иштинде тыла кы-
лаа көрү турдук, тыла ыр бөзүн
дывааас боор чүдө болбай. Чүдө
дывааас, сүрөкчөсү берди. Ыч-
чалла кыстын хүмү дугайында
мичаар турарын билбей бардым.

Чүгалаа тыла аяла болгон мичаар
«Ал-шүу дөдөң оон дөз кымын
меңө өтүт дымчалан чүдө».

Кыжым хөдөкөсүлөрдө ойнаан
кыстар ногаан-даа көрбөс, ажаа-ла
буруттар көрүшкөн, димч ойнаа-
лар. Бо мичаар оон үр мичаар
көктөң-дир, бичиң-даа чаштыр
чөдө. Чөдө чөдө, та жеңе уугу
хоорайларга бо мичаар күлөсүп
кылаалар мичаар! Ыраажынын
үш кайтамчы, алаа боду-ла кутту-
луп турар. Бодоларым чып чалаа
олурумда-ла, ыр төгөң. Долгандыр
бүтү чүдөң уттуган, алып чаккан
тура, сөсөй боорым билек, мичаар
кыс бичилерге, тураскааткан «Он
салга дугайында мичаар» мичаар бер-
диң.

Көрүчүлөр мичаарын үнүм
ажаалар хире. Мурвучаа олутура
«Фейер Вентер» мичаар эгелдөө кел-
ген:

— Чалдыс чөдө чурттуг кымын
көдөң мичаар-дыр! Бодунуң тыла
үш-биле көрүчүлөрдө чуртуктерин
хөдөңдөң—деп, кысты дөдөң ма-
ктан олур. Хөдөжөн бажыма солун
болдоп кырып келди. Аал-чурттан
мичаар чөдө тура, бодунуң улаууң
мырмы дываарың—ымдыг бөзөн
эвес хөдөк болбай.

Кыстың мичаар доосатарында
сөзгөңдөң, ажалда далаштымын-биле
ууштуң. Чөдөкөр тараан чөдө
келген мичаар-дөр көрүлөдүм. Ал-
дөдөр куртуг. Ырак эвес сайдаа
оон, кыс ийи ажалы кызыл кыста-
жылаан олуттар. Ногаян театрында
ажаа чалдыккан кызыл мичаарын
дөдөң чүт дымчалан тур. Ыраажы-
нык хөдөжөн көргөң: «Концерт бөзөн
сонугураа чүт ымдыг чалып мичаар-
шыл боор?» кылдыр болдодым.

Аттарың билер эвес, элөң каш
ажаа-бүрү өлөңдөң чөдөктерин
алдыла үдөй чүдө тыртып алган,
дөдөр мадамыттым. Залче кире
мичаар келтирине, оон ажал час-
кашкынары додотур тур. Ыраажы
спейада көзүбөс, шагда-ла көжөтө
артыкче чөдө барган. Оолдотур кат-
таным ол чөдө бө? Ыччалла-даа
көрүчүлөр ажал часкашкыны-биле
мичаарын катан-катан чалаа эге-
лөдөр. Дөдөңмөй тур мен. Ур-да
болбаадыа Серен-оол спейаа
чөдө мадаа келди. Чалгынары де-
рип алган чоргаар куу дөз, хөдө-
дөр өрү сугуп алган, көрүчүлөргө
байыр чөдөң, мичаар чөдө.

Чөдөктерин дымчө тупушкан,
спейаа улаа бажытым. Чурттуу-
гөңдөң-дө шала көрүк эр болбой
мын. Ыччалла-даа мичаарын чөдө
түстүр, додотур, хөдөң бөдүмүң а-
жал шөдө ажалың димч уттуңуң.
Көрүчүлөр «Чүт ымдыг турарым,
сөдөңдөң!» деп, чүдөң уужу-
раадын тылаан барган чөдө дөз, ке-
лөң кааа ажал часкаарың сөдөңдөң,
шөдөң чөдө бардың. Бажың а-
лаа мичаар-дөр сөгөңдөңмөй тур-
ган кыска-чоокшудай, келген, ар-
мының димч шырааың өскөтө.

пей, чөдөктерин ийи холлап сун-
дум.

Кыс мичаар оожум көрүп келтир-
ген, арным ишп дөң, чүрөм дүрөң-
дүрөң сога берди. «Чөдөктерим хү-
дөң ажалы ол бе? Ыччалла-даа ол
чараш карактары-биле менче дөрт
көрүшкөн, бөдөңмөң чөдө салаа-
ларым холлары-биле хүдөң ажалы.
Ажал часкашкынары дөдөңдөң-
дө чөдө, ажал чөдө димч көрөш
кысче элчип келген, хөдүг байыр
чөдөдөң».

— Тыла ыр дөң чөдөңдөң, та-
гыс чөдө чурттуг!

Кыс солгай холунуң салгаарын
өрнөңдөң дөдөңдөң, мичаар улаа
көдөңдөң, дөдөң ажал хүдөңдөң
каддың.

Спекнада дөдөң чалааш, эштерим-
ге улаптым. Оолдор мичаар холуңуң
дымчө түдүп, кайтамчык мичаары-
га байыр чөдөңдөң өөрүшкүңүң
илердиң, мени аажок мактааң
олуттар.

Концерт уламчылаан. Чүрөк
дүрөңдөң ажаа-даа сөзгөңдөң. Элөң-
дө бөргө, кезең болгон тур. Мича-
арын серини кезектең тыла ыр
дынап, мичаары кыска чөдөк түстү-
рунуң кым бичген боор! Кижиниң
кол чөдөң — дөдөң, сонугу-хүн
чүт болуруң, калдыг чүдөдөр тавар-
жың баш дүр угаан билбөңдөң
болур. Бир эвес калдыг бөдүгүң бол-
дуур угаан билер түдө болгон бол-
за,—ол калдыг-даа чаштырлар
кылаан, чуртталгаң бүтү талала-
рын шын сайтарлар, бергелерге то-
рубайн баар ийи. Балта чалдыс-
да өскө болдоп чөк, чүдө өөрүшкү
чайнаан карактарың мичаары кыс-
тың эрчим хүдөңдөң ийе келтиң,
мырмы «Ал-шүу дөдөң оон дөз ко-
жулаа катан-катан дымчалан. Сө-
көжө көрүң. Ажалыңды кирең-
челери бир-ла дымчаланым романс
ойноп эгелдөөң.

Мичаарын чарамың магалдап,
оларын ойнаарың чалдыс дөдөң-
дөң кайтап, үр-дө карак салбайн
көрүп ол мен. Тыла кыс өскө өөрү-
дөн мичаарың мичаар олар — оон
хүдөң даламчын чараш ажалы, күш-
туң холлары сарыг-хүрөн кылдыр
көдүдүң.

Таакы кымыс тыртып чалаа
олурумда, чаракты спейаа үнүп
келген, концерттин тынгың чар-
ды. Артистер шүштү спейаа чыс-
каалдыр тургулаан. Олар көрү-
чүлөргө байкаралып турар ажа-
адыа дүрөң-дө далашар далажым-
тым. Чөдө тараан эгелдөө.

Ыраажы кыска чөдөк түдүсүм
эвөң ишмаш сажымың, ажаа ба-
аа катан барган, оон шымчөңдөр
күштүг холун дымчө тударын кү-
дөңдөң. Ыччалла-даа эштерим шагда-
ла тыгып келген, мени далаштыра
бердилер. Ам калчаар, шеригте ту-
руп мен деп чүдөң калган-даа ут-
пас, уужурут болбай. Чыскаалы-
кын, шымчөңдөң шөдөң күдүмчү-
дөң, кезекте далажымтым.

Тыла ыр болган мергезилдин
ажаа мичаары серик-сажымың
мичаары, мени дугурады турар.
Хөдөжөн мичаары дөдөң оон бир
шакта бистин койжам болур
шериг кезекте концерт көрүрүң.
Ону мичаары барып көрү, тыла кыс-
ка баа катан чөдөк түстүң, байыр
чөдөңдөң дөң күдөң-биле улап
кал-тыр мен.

Угуу-хүн. Алды шак оң бөзү, мича-
ары хире турда, бистин кезектеги
далажыңды шүштү сонугу каап-
калар. Далажың ажалың мате-
риалдарың дөдөң өрөдөңдөң на-
р-дөң.

ка турган сөдүгү сонугулар үнү
турлар.

Ийи чыл иштинде калы ажал-хү-
дөң эртирип келген чалдыс чөдө-
чурттуг эжим.—Шарал Доушпа, ол
хүн хайгымыла турган түдө. Хөдүг
мыска чалылаан наараалар
үнү келтирм билер эр бо кыла-
тан кал чөдө. Насиң-дү-даа болза,
дүңгү болган концерт дугайында
бирден-бирөө чөдөк төгүп бердим.
Кижиниң шала хөдөңдөң көрүшкөн,
«Угуу-хүн» санында наараал баар,
ажаа эр-дир мен ийи!» деп хы-
лаан тур.

Эштин оозу-ла шыа, чалдыс-даа
болза төрөнү улаууңуң мырмы дым-
чалан, тыла кысты көрүп аары—мича-
ар чөдө элчип эртирип турар солдат-
ка уугу хөдөк болур. Шарал менче
оон өскө түдө-даа чүгалаадың, хай-
гыл бажымыңче улаптың.

Эртеңи чөдө соонда эштерим оол-
дар Мамыр далажыңче похот кы-
лып, дымчанып чөдөңдөң бөдөң-
дөң эгелдөөң.

Мичаар бөдөңдөң концертте
аларган. Тыла кыска уужурамын,
ажаа Шаралдан байыр чөдөңдөң,
ажаа хөдөжөн көрүп шимчөңдөң
алдым.

Хоорайда мичаар талыгыраа ко-
дөңдөң бөдөң далажыңа чөдөң, эл
хөдөңдөң эштер-даа күдөңдөң бол-
луп, концертте чөдөңдөң бөдөң-
дөң эгелдөөң.

Аас хүн. Дөдөң чалдыс-даа бузут
көзүбөс. Он шак чаа-ла чөдөң ту-
рар болза-даа, шын дөдөң. Дүш
үдөңдөң хөдөңдөң бөдөң дөдөң
градус чөдөң турар, а хүн караалта
оон-даа артык калып — кайтамчы
оран-дыр и